

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 2. No. 6. 1937

(Hüzün) ün Mahiyet ve Sebepleri

Ibni Sina

(Hüzün) [1], Nefsani bir elemdir ki sevilen şeyleri bitirmek ve kaybetmekden, aranan ve istenilen şeyleri bulamamak ve elde edemeden ileri gelir. Hiç bir kimse yoktur ki bu sebeplerden yakayı sıyrabilmiş olsun. Çünkü sevdiği şeylerden bir şeyi bitirmemiş ve zayi etmemiş, veya aradığı ve istediği şeylerin hepsini elde etmiş hiç bir kimse bulunamaz. Zira insanın şu alemdeki sevdiği şeylerin hepsi zevale ve bozulmağa maruzdur. Ve hiç birisi sabit değildir. Dünyaya aid matlubatı da yine böyledir. Onlardan sevdiği şeyler gibi zeval ve fesada maruzdur. Çünkü insanın dünyevi matlubatı her halde fani ve zail olan şeylerdir. Amma sabit ve daim olan (Umuru akliye)ye gelince ; o hiç bir vakit bitirilmez, gayib ve zayi olmaz. Zira (Umuru akliye)yi gashedecek ne bir elem vardır ve ne de ona bir Afet arız olabilir. Lâkin herkesin alakadar olduğu Umuru dünyeviye (Umuru akliye)nin hilafıdır ki onu korumak olmaz. Bozulmasından, zevalinden, değişmesinden emin olunmaz.

İmdi kendisine (hüzün) arız olmamasını isteyen kimse şunu yapmalıdır :

Dünyaya aid sevdiği ve dünyaya aid aradığı ve istediği şeyleri olduğu gibi zevale mahkûm ve bozulmağa müstaid ve merhun olarak tasavvur etmek ve bunların tabî'lerinde olmayan sebat, beka, ve devam gibi vasıfları bunlardan beklememek ve aramak ve belki mahubât ve matlubatının peşinde iken onların tebdilini, intikal ve kuvvetlerini görünce isti'zam etmemek ve çok görmemek.

İşte bu halet kendisinde tahakkuk eden kimse sevdiğini bitirmek ve kaybetmekden mahzun aradığını ve istediğini elde edememekden mağmum olmaz. Belki sevdiği ve istediği şeyleri hacet miktarı alır. Ve onları zayi ettiği ve bulamadığı zaman de müteselli olur.

[1] (Hüzün) kelimesinin mukabili Öz dilimizde (Tasa)dır.

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adli sultan Mahmud zamanında Istanbula yayılması

VI

Prof. Dr. phil. Karl Süsseim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü

Şani zadenin değerini daha ziyade belirtmezden önce araştırmalarım da yaptığım bir yanlışlığı doğrutmalıyım ; bu da Türk T.T. Arkhivinin Cild 1,S.110, satır 31—33 de Störck külliyatının Almanca olarak Viyanada 5 defa bastırılmış olduğunu demiş olduğumdur. Halbuki Almanca basımlarını 5 e değil 7 ye çıkarmalıyız. Zira Dr. Feridun Nafiz in bana yaptığı pek yerinde bir takım ihtarlar artlomasında (Estagfr ulluh recada bulunmuş-
dım. Nafiz.) Störck'ün Almanca külliyatından 1776 da Viyanada ayrı ayrı üç basımı çıktığını buldum. Bu üç basım aynı hacimi gösterir, aynı hurufatla dizilmiştir. Üç basım ayırtısız olarak *Tratner* tarafından icra edildiği anlaşılır. 1776 tarihli bu üç basım arasında fark şudur : bazı serlevhalarda bir iki kelime bir basımda dar öbir basımda geniş dizilmiştir. Sahife çerçevesi üç basımda umumiyetle aynı ise de arasına üç basımda satır sonu bir kaç satır boyunca başka başkadır. 1 ve 2 nci 1776 tarihli basımlar arasındaki fark, bazan cüz'î lûğat ya imla değişikliklerinden de ibaretdir : Cild 1,S : 117 satır 6 : brandig ile brandicht (Türkçesi gangrenli S. 118, satır 22 : flüssig ile flübig (türkçesi : curu, mayi) iki misalın birinci şekli Viyana Millî Kütüphanesindeki bir nushada ikinci şekli Göttingen Üniversitesi kütüphanesindeki nüşhada görülür. Göttingen nüşhasında İlâç numarası verirken —görünüşe göre ender olarak— numara yanlış da var : S : 342 (satır 1 aşağıdan) felce karşı Devada Göttingen nüşhası 218 numaralı Emi salık vereceği yerde 118 numaralı yazar.

1776 tarihli üçüncü Almanca basım ilk ve aslı olan basımdan değil, ikinci Almanca basımdan yapılmıştır. Çünkü üçüncü 1776 tarihli basımda S. 342 de ikinci basımda S. 342 de ikinci basımda olduğu gibi felce karşı 218 yerine 118 numaralı Deva var. Bundan başka üçüncü 1776 tarihli basımda Deva numarası verilirken diğer basımlarda bulunmayan bir kaç yanlışlıklar daha var :

S. 101 satır 15 : No. 73 deva yerine No. 83 devayı medheder ; Felce karşı S. 334 satır 6 da No. 73 yerine No. 74 devayı ileri sürer ; S. 335, satır 7 de yine felce karşı 226 sayılı hablar yerine No. 26 kusturucu bir içecek var. [1]

Stroeck ün Almanca naşırı von *Tratner* müelliflerden ruhsat alınmasına ehemmiyet vermeden, müelliflere bir para ödemedi eserlerini bastırıp bütün geliri derceyb etmekle XVIII asır Avrupasında kötü Ün kazanmış bir zat idi. *Tratner* (1717—1798) uzun yaşayışında aşırı zenginleşti ; ancak müelliflerin kakıncına, sövüşüne, hatta gözdesi bulunduğu *Marie Therese* in ölümünden sonra (1780) Avusturya hükümetinin tevbihine de amaç oldu. Yine onurunu sakhyabilirdi, çünkü o vakıt da hatta 1832 yılına dek Avusturyada yerli Avusturyalı olmayan müelliflerin ruhsatını almadan eserlerini basmak caizdi. [2] İşte *Tratner Stroeck* ün Birinci Edition undan Üç defa 1776, bir defada 1780 de olmak üzere Dört defa bastırmışdır. Bu soruyu güderken bize bir düşünce gelir : o da 1776 tarihli Üç basımdan hangisi aslı, hangisi taklid ? buna da kesekes bir inanla çınladabiliriz : Viyana Milli Kütübhanesi basımı yanlışsız olup gerek İtalyanca mürtecimi *Battisti* gerek *Stoerck* ün has dostu olan Latince mürtecimi *Schosulan* taraflarından esas olarak kullanıldığı için söyleyebiliriz ki Viyana Milli Kütübhanesindeki basımı 1776 tarihli Üç basımının ilki ve aslısıdır. İkinci ve Üçüncü 1776 tarihli basımların *Tratner* değil. başka bir basmacı tarafından icra edildiği düşüncesi ise doğru sayılmaz. İlk önce 1776 tarihli Üç Almanca basım da kullanılan hurufat aynı gibidir. Sonra bütün Almanca basımların birinci ve ikinci cildi serlevhasında yılan yanında bir erkek ile em taşıyan bir kadın gösteren levha bakır üzerine kazılmış resim varsa da I ve II ci 1776 tarihli basımların levhası ayrı ve bu iki basıma mahsusdur. Üçüncü 1776 tarihli basım ile 1780 tarihli 4 üncü Almanca basımın serlevha resimleri ise müşterek bir başka levhadan basılmıştır. 1786 ile 1789 da çıkmış 5 ve 6 ncı Almanca basımların serlevha resimleri yeni ayrı levha-

[1] Muh elif Almanca basımları birbiriyle karşılaştırmakla anlaşılır ki 1780 de çıkan 4 üncü Almanca basım 2 nci 1776 tarihli basımdan, 1786 çıkmış 2 nci Almanca Edition ilk ve aslı 1776 tarihli basımdan yapılmıştır.

[2] Jean Thomas de *Tratner* üzerine oğlun ve yetik ucarlar *Wurtzbach*'ın (Avusturya İmparatorluğunun Tercümei haller Kamusunda C : 46, Viyana 1882, s , 285—293) ve (*Anton Mayer*) in Viyananın 1482 de 1882 ye degin Basmacıları Tarihi adlı eserinde (C.2 Viyana 1887, S. 31—43) bulunur.

lardan basılmıştır. Demek ikinci ve üçüncü 1776 tarihli Almanca basım. Tratner tarafından yapılmıştır, [1] I ve II inci 1776 tarihli basım diğer Almanca basımlardan şununla da ayrıca saygıya değer ki I ve II nci Almanca basımların serlevha resminde (ex mus. Meil) yani ex museo Meil ; türkçesi «Meil tezgâhından» diye bir Alman Hâkkâkinin adı basılmıştır. [2].

Şimdiye kadar *Stoerck* ün eserinden 1776 da üç Almanca basımı çıktığı biliniyordu. Bu üç basımın ne suretle baş gösterip belirmediği sorgusu ise bizim için büyük önemi haizdir. Çünkü Şani zade *Stoerck* ün külliyyatını Türkçeye döndürürken aslı ve doğru olan ilk 1776 tarihli basımdan Batististi tercemesini takib etdi.

- Bu yeni incelemelerden sonra diyebiliriz ki Arkivin 160 inci sahifesinde satır 2—3 de Störkin külliyyatı basımları sayıldığı sırada şöyle olamıyor :

I Almanca, 3 Lâtince, 2 İtalyanca, 2 Felemenkce ile I türkçe olmak üzere düzeli 15 defa basılmıştır.

IV.

Şanizade tercümesinin muhtelif Almanca İtalyanca, Latince, basmalar arasındaki bazı mühim ayrılıklar müvacehesinde gayet iyi bir metni havi olduğunu gösterir misallar vardır.

Störkin, eserinde ilâçlar kısmına çok ehemmiyet verdiği yukarıda söylendiyse de bir hastalığın tedavisi bazan doktoru heves ya içtihadına göre ister şu ister bu ilâcla mümkün olduğu için Latince mürtecimi Doktor Şosulan metninde ilâç numarasını gâh gâh değiştirdi. Doktor Şosulan bazı ilâçları ta ilk Latince bas-

[1] II dci 1776 tarihli Almanca basımdan bir nüshâ Göttingen Üniversite Kütüphanesinde, üçüncü Almanca basımdan bütün nüshaları Almanyanın Kil ve Bonn Üniversite Kütüphanesinde bu basımın ancak birinci cildi Münich Hükümet kütüphanesinde de var. Önemlidir ki büyük Alman Kütüphanelerinden hiç birinde ilk 1776 tarihli basım yoktur. Hayret olunur, çünkü ilk 1776 tarihli basım Viyanada çıkar çıkmaz yeni esere Avusturyadan öyle çok ismarhıyacılara saldırdılar ki daha uzak memleketlerden gelen siparişler ancak ikinci ve üçüncü 1776 tarihli basmalar çıkmakla ifa edilmiştir.

[2] Meil adlı o sırada Almanyada iki pek ünlü Hâkkâk vardı ki az çok ressamlıkta da çalışırdı. İkisi kardeş ve bir Heykeltıraşın oğulları idiler. Biri Jan Henri 1729 da Gotha şehrinde doğup Berlin Güzel Sanatlar Akademisinde Başkan olduğu halde 1803 de Berlinde öldü. Küçük kardeşi Jan Guillom Alterburg da doğup sonunda Berlin Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı vekili oldu ve bu memuriyette Berlinde 1805 de öldü. Her iki kardeş Prussya kralı Büyük Friedrich'in günlerinde Berline cezbetdirtip kardaşların küçüğü 1752 büyüğü 1774 tenberi Almanyanın Güzel Sanatlarını faydalandırıyorlardı.

masından kaldırıp bu hezfi ikinci ve üçüncü Latince basmasında ipka etti. Lâkin bu ilâç değiştirmesini şanizade metniyle mukabele edersek şaşacak olduğu kadar mühim de şu neticeye yetişiriz ki şanizadenin padişah emriyle bastırılıp bütün Osmanlı doktorlarına esas bulunması maksut olan eserinin doğruluğunu son gayeye ilerletmek için tahrir esnasında Störkin Latince tercümelerinden de biri mukabele edilmişmiş. Bir misal getirelim :

şanizade S. 40, satır 5/7 (boğaz ağrısı babında) : böyle olduğu vakıtlarda altmış ikinci ve altmış üçüncü ilâçlar çok faydaları olur ve bu en sonraki ilâçla ılıcak olarak sıkca sıkca ağzı çalkalayıp gargara dahi eyleseler ve bir az andan ılıcak olup ağızda tutsalar hassaten ifakatı azime getirir. Latince S. 98, satır 5/8 : his in circumstantitis plurimum prosunt remedia Nr. 62 et 63. quorum postremum multum demulcet, si subinde per aliquod tempus in ore tepide retineatur, aut pro eluendo leniter ore et gargaris ando adhibeaiur (Türkçesi : bu ahvalda 62 ve 63 numaralı ilâçlar en çok fayda verir ; bunlardan ikincisi ılık olarak bir müddet ahkonulur yahut ağzı hafifçe çalkalayıp gargara etmek yoluyla kullanılırsa çok fayda verir.). İtalyanca Sahife 100, satır 19/26 : In queste circonstanze spesso giovano molto i medicamenti Nr. 62,63 ed al di dentro servono i medicamenti Nr. 68,69 l'ultimo de'quali particolarmente apporta sollievo grande, se si trattiene per qualche tepido in bocca frequentemente lavandola, e gargarizzandola.

Yukarıdaki metinlerden görüldüğü gibi *Dr. şosulan* terceme ederken Almanca ve İtalyanca metinlerde mevcut 68,69 sayılı ilâçları atdı ve *Stoerck* ün değil, Battistinin değil *Dr. şosulan* nın metnini iktibas etdi. [1]

Ender belki bir defa olarak şanizade hastalığın reğetesini

[1] Fakirin kütüphanemde şanizade tercemesi mi'yarın matbuu, ve Ferruh ef el yazısı olarak 2 nusha vardır. Stoerck'ün asıl Almanca I. ci edition 1776 tarihli hakıkısı da vardır. «Halsweh» yani «Boğaz ağrısı, bahsinden : cild. 1. sahife 96, satır 14 : «Bey solchen Umstaenden wirken oft. Mittel Nr. 62,63 sehr viel ; innerlich aber dienen die Arzneyen wie Nr. 68,69. das etztere verschaffet auch grosse Linderung, wenn man es öfters eine Weile lang laulich im Munde haelt, und ihn ganz gelinde damit auswaeschst oder gurgelt.,,.

şanizade Miyarı Sahife 40, satır 5 : «Böyle olduğu vakıtlarda 62,63 üncü ilâçların çok faydaları olur ve dahilen 68,69 uncu ilâçlar isti'mal olunurlar, ve bu sonraki ilâçları ılıcak alıp ağızda tutsalar hassatan ifakatı azime getirir.»

Binaenaleyh şanizade Störkü harfiyen terceme etdi, tabiidir ki İtalyaneası dahi Almanca metnin aynıdır.

Öyle Nefsüddein hastalığına karşı *Störck* bütün Almanca ve Latince metinler de (meselâ ilk Almanca basımda S. 142 satır 10 ve ilk Latince basımda S. 145 satır 9) 38 Numaralı hafifçe müshil bir ilaç tavsiye eder. Bunun yerinde Şanizade S. 55, satır 23 de öksürük ve zatülcenb gibi başka hastalıklara karşı çok medholunan 83 numaralı ilâcı koyar, ki bu bir yanlışlık eseri olsa gerektir. [1]

[1] Prof. Dr. K. Süsseim cenabları o kadar güzel ve sıhhatle mukabele etdiler ki Şanizadenin bir yanlışını buldular, evet bir tek yanlış, heman şunu arz edeyim ki bu yanlış mühüm değildir, çünkü :

Şanizade Sahife 55, satır 23 : " Bazı kere dahi seksen üçüncü gibi bir cüzi müshil kullanmak mümkün olur diyor. Şimdi ilâçlardan No. 83 formülü :

83

81 عربيجه .

Afiyon hulâsası buğday 1

يؤخذ خلاصة الافيون وزن حبه واحده

Taze sıkılmış tatlı badem yağı yahud

دهن اللوز الطرى او دهن بزر الكتان

taze bezir yağı dirhem 8 karışdırılıp

الطرى اوقيه يخلطان مما وفي المساء يشرب

akşam cümlesi birden içile.

دفعه

Tabib unvanını alan bir şahıs bilir ki 83 sayılı Formül, Müshil tesirini haiz olamaz, öyle ise şu rakam hatasının doğrusu nedir, ben söyleyeyim ; 38 dir, gelin birlikde bu 38 formülünü okuyalım :

38

81 عربيجه .

Alâ Ravend Bugday 40

يؤخذ راوند الاجود

[*] Poligrast tuzu buğday 40

وملح البوليجرس من كل واحد وزن اربعين

Karışdırılıp sufuf oluna ve

حبه يخلطان مما ويستعمل دفعه

Cümlesi birden istimal oluna

demek Şanizade 38 yazacakken 83 yazmış, evet aynı rakamlar, lâkin 3 adedi aşarat hanesinde olacakken Ahad yerinde, 8 rakamı Ahad de değil aşaratda bulunmuş. Fakat ibaresinde «Cüzi müshil» tabiri mevcut olduğundan hekim sıfatını haiz bir kimse derhal anlar ve kitabını tashih eder, netekim bizde derhal doğrutuldu.

Feridun Nafiz

[*] Polychrestsalz.